

հետև բերող գինը կը բարձրացնեն , ու շատ տեսակ ապրանքներուն ելն ու մուտքը կը գոցեն : Տնտեսականաց փափաքը հիմա ան չէ որ մէկէն մաքսերը բոլորովին վերցուին , որովհետև շատ մարդու և տէրութեանց ալ փնտասկար է աս բանս . բայց կամաց կամաց կրնան թեթևանալ :

Իսկ արգելիչ օրէնքները՝ տնտեսականաց խօսքին նայելով , նոր ծաղկել սկսած երկիրներու համար օգտակար կը սեպուին , անով որ՝ թէ որ բարգաւաճ երկիրներէ առատութեամբ ընտիր ու աժան ապրանք գայ՝ կրնան նոյն յետնեալ երկրին գործառուաց աշխատանքն ու ինչքը փճանալ , որոնք հարկաւ մէկէն ծաղկեալ երկիրներուն պէս ընտիր ու աժան ապրանք չեն կրնար հանել : Բայց սոյն արգելիչ օրէնքները նաև ճարտարութեանց մէջ զարգացեալ երկիրներն ալ հաստատելը ընդունայն վախ մըն է . վասն զի օտարները ոչ երբէք մեր դիւրագնի ու աղէկ շինած ապրանքէն կը բերեն մեզի , հապա կամ մեր չունեցածը և կամ խիստ սուղ հանածը կը բերեն . բայց ան ատեն մեր ճարտարութեանը արգելք չըլլալէն զատ , մեր հարստութիւնը ու մեր երկրին դիւրութիւնը աւելցուցած կ'ըլլան . վասն զի չունեցած ապրանքնիս ընդհանրապէս ապրանքով կը փոխենք թէ որ ծաղկեալ ազգ ենք . իսկ ներսը սուղ եղած ապրանքը դրսէն աժան առնելը աս օգուտը ունի որ մենք փոխանակ մեր ազգային ընչից մէկ մասը այն ապրանքը հաստելու համար գործածելուն՝ կրնանք ուրիշ ճարտարութեան մը վրայ պառկեցնել որ աժան ու աղէկ կը հանենք , և որն որ ուրիշ երկիրներու մէջ բարձր գին ունի . և ահա յայտ է բոլոր տուրեւառիկ ճարտարութեան օգուտն ու գաղտնիքը . որ ամէն ազգ իրարմով կրնայ հարստնալ մի և նոյն ժամանակի մէջ :

Հ . Տ . Թ

## ՊԱՅՏԱՐԱՐՈՒԵՄՑ

ԳԼՈՒԽ Դ .

### Ձեռքի ծնունդը և կեանքը :

ՁԵՐՈՒՆ ԾՆՈՆՈՂԸ թէ որ պզտիկ մատակ ձի է նէ , տասնըմէկ ամիս եղածին պէս կը ծնանի , թէ որ ծերանայ՝ մինչև տասուերկու ամսուան կը մօտիկնայ . և թէ որ աղէկ պահուի , մինչև երեսուն տարի կեանք ունի , ու քառասուն տարի ալ ապրողներ կ'ըլլան :

Սորին լման մէկ տարին կը ծնանի . մինչև քառասուն տարի կ'ապրի , բայց քսանըհինգ տարուընէ վերջը անօգուտ է , բանի չի գար :

Յաւանակն ալ լման տարին կը ծնանի , ու մինչև երեսուն տարի կ'ապրի , բայց մինչև քսանըհինգ տարուան միայն բանի կուգայ :

Խոշոր էշերը գէշ կ'ելեն , դարն 'ի վեր կը մնան :

Ընհանդարտ էշն ալ չգիրնար , և ասանկը մալէս նէ՝ երկու աչքը կը կուրնայ , բանի չիգար :

ԳԼՈՒԽ Ե .

### Լիւնդանեաց հիւանդանոցներու մը և ընդհանուր գիտելիք :

ԼԻՆԴԱՆԵԱՅ ցաւերուն վրայ մասնաւորապէս խօսելէն առաջ , պէտք է քանի մը բաներուն վրայ ընդհանուր ծանօթութիւններ տալ :

Ա . Լիւնդանոյն երակը Լըրոպայի վարպետները վզին երկու կողմի երակները կը սեպեն . ան երակներուն վրայ մատերնին կը դնեն , անոր արիւնին շարժմունքէն և նետելէն ինչ հիւանդութիւններն ալ կը հասկընան : Բայց մեր աս կողմի պայտարները կենդանոյն ականջն ու քիթը երակ կը սեպեն . երբոր ականջը պաղ , ու քիթն մէջ ալ մատերնին խոթեն ու պաղ գտնելու որ ըլլան՝ հիւանդ ըլլալը կ'իմանան . մինչև

մեզի ծանօթութիւն տուող վարպետները ասանկ երակը նայելով՝ ո՞ւր է ցաւը, ի՞նչ է, նոր է թէ հին՝ մէկէն կ'իմանային: Ղու ալ ասանկ նայիս և նշաններուն ալ ուշադրութիւն որ ընես՝ կրնաս իմանալ, և դեղը հասցընել, ինչպէս ամէն մէկ ցաւին մէջ ծանուցուած է:

Բ. Սի և նոյն ցաւի եղեր է որ մինչև տասնէն աւելի դեղ առաջարկած ենք. վասն զի ամէն դեղ ամէն ձիու աղէկ չի գար, և ոչ ամէն դեղ ամէն տեղ կրնայ գտնուիլ, մանաւանդ որ հին և նոր ցաւերը այլ և այլ դեղերու կարօտ կ'ըլլան, ուստի գործածողը որն որ գտնէ և խելքը կտրէ ան ընէ:

Գ. Յաւերէն ոմանք հասարակ են ամէն կենդանեաց. ոմանք ալ ուրիշ ուրիշ են. մենք անոնց դեղը ձիու և կովի նայելով ընդհանուր տեղեկութիւն դրեր ենք շատ տեղ: Ղործածողը կրնայ չափը յարմարցընել յաւանակին, ջորիին և գոմէշին՝ իրենց մեծութեանը և փոքրկութեանը նայելով:

Դ. Պաղ առած կենդանւոյն պէտք է հոգ ընել, և առջի դեղը ան է որ տաք պահուի. տոպրակով յարդը կամ առուոյտը՝ գլխուն անցընել, կամ հաշար կամ յարդ խաշէ, տաք տաք կոնրկի ոսկրին երկու կողմովը, ուսէն ինչուան պոչը տարածէ ու թաղիքը՝ դիր վրան ու պլէ, պաղը ոսկորներէն կը քակէ կը հանէ: Ղամ օշակ՝, պղպեղ, աղ իրարու հետ խառնէ, եղեգով քըթէն վեր փչէ, քիչ մըն ալ օշակ աչքին քսէ, քթէն ջուր կը վազէ, պաղը կը քակուի, կենդանին ալ կը բացուի ու շունչ կ'առնէ:

Ե. Վենդանեաց մաքրողականը օձառի՝ ջուրն է, օձառը մանրէ, ջրին մէջ հալեցուր, խմցուր, փորը կը լուծուի:

Զ. Վենդանւոյն ծանր հիւանդութեան ատենը առուոյտը ջրով եփէ. առուոյտը տուր ուտելու, և քամած

ջուրդ ալ խմցուր տաք կամ գաղջ կամ պաղ, հիւանդութեան աստիճանին յարմար. վասն զի առուոյտը կենդանւոյն ամէն կերպ հիւանդութիւններուն աղէկ կուգայ:

Է. Նամքու վրայ կամուր որ ըլլայ՝ յանկարծ կենդանւոյդ բան մը պատահեցաւ, և ինչ ըլլալը դեռ հասկըցար կամ հասկըցար, և նոյն ատեն ուրիշ ճամբայ ալ չես կրնար ընել նէ՝ մէկէն մահաթով քիմքը կամ բերնին առիքը քիչ մը ծակծրկէ, և թող որ լեզուովը լափըփելով իր արիւնը ծծէ: Ս ընելով կամ ան է որ կ'աղէկնայ, կամ ժամանակ կուտայ որ ետեւէ ետեւ ուրիշ դեղ պատրաստես հասցընես. կամ սիրտ ընես՝ սրածայր փայտ մը առնես և քթին երկու ծակերուն մէջ ալ խոթես, անանկ մը հրես որ արիւն փրթի, և վազէ նէ՝ տակը աման մը բռնէ որ արիւնը հոն վազէ, կենդանին ալ լեզուովը կը խմէ. փորացաւի, գայլցաւի, գարեցաւի համար մէկ հատիկ դեղ է, մէկէն կ'անցնի:

Ը. Հիւանդ կենդանւոյն նստիլը և պառկիլը և դժուարաւ ելլել կայնիլը, նաեւ կտրած կտրած շնչով հեւալը՝ մեռնելու նշան է:

Թ. Ինչ հիւանդութիւններ որ կը պատահին մարդու՝ կրնայ պատահիլ կենդանեաց ալ, ինչու որ նոյն մարմինն են: Ղւստի ինչպէս մարդս ունի հիւանդութիւն և վէրք, ասանկ ալ ունին կենդանիները: Ե ինչպէս մարդս հիւանդանայ նէ՝ բռնկի, վէրք ունենայ նէ՝ վիրաբուծի, մէկ տեղը կտորի կամ խախտի նէ՝ արհեստաւորին կարօտ է, ասանկ ալ կենդանիները. իրենց պատահած ցաւերուն յարմար կը կարօտին բռնկի, վիրաբուծի և այլն. որոնց ամենուն վրայ աս Պայտարարութեամբ պիտի խօսի: Ս մենէն առաջ հիւանդութիւններէն սկսելով, միատեսակ ցաւերը մէյմէկ գլուխ կ'ընենք, և ամէն մէկ ցաւը մէյմէկ յօդուածի մէջ բովանդակենք իրենց նշաններովը և պատճառներովը: